

Dekolonisatie in documenten

Een recensieartikel door Chr. L. Baljé

S. L. van der Wal, ed., *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, I, 10 aug.-8 nov. 1945 (RGP, kleine serie XXXVI; Den Haag: M. Nijhoff, 1971, xxiv + 616 blz., f 52.-); *idem, ibidem*, II, 9 nov.-31 dec. 1945 (RGP, kleine serie XXXVII; Den Haag: M. Nijhoff, 1972, xix + 628 blz., f 57,20); *idem, ibidem*, III, 1 jan.-30 mrt. 1946 (RGP, kleine serie XXXVIII; Den Haag: M. Nijhoff, 1973, XXIV + 739 blz., f 78.-); *idem, ibidem*, IV, 31 mrt.-16 juli 1946 (RGP, kleine serie XXXIX; Den Haag: M. Nijhoff, 1974, xxvi + 724 blz., f 83,20); *idem, ibidem*, V, 16 juli-28 okt. 1946 (RGP, kleine serie XLI; Den Haag: M. Nijhoff, 1975, xxiii + 727 blz., f 91.-).

Deze bronnenpublicatie die Van der Wal op zich genomen heeft, is zeker ook te danken aan te waarderen historische belangstelling bij leden van de Tweede Kamer voor de overdracht van de soevereiniteit over Nederlands-Indië, toen tenslotte de aflossing van de laatste hypotheek daarop, de afstand van Nieuw-Guinea, als slot van de reeks traumatische ervaringen die het Nederlands 'dekolonisatiebeleid' in de oost vormen, tot het verleden behoorde. De regering beloofde op vragen terzake in de Kamer in 1966 en 1967 een zo volledig mogelijke documentenpublicatie uit te doen geven over de achtergronden van de soevereiniteitsoverdracht. De Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis aanvaardde begin 1969 met waardering en graagte de opdracht van de minister van onderwijs en wetenschappen a.i. tot het uitgeven van de officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indische betrekkingen in de jaren 1945-1950 en vond dr. S. L. van der Wal, inmiddels hoogleraar te Utrecht geworden als opvolger van dr. W. Ph. Coolhaas, bereid de uitvoering van de opdracht op zich te nemen.

Dat klinkt zo simpel, maar aangenomen mag worden dat Van der Wal, die toen nog bezig was met zijn bronnenpublicaties over Nederlands-Indië tot 1942, zich wel eens afgevraagd moet hebben of hij weer aan een nieuwe reeks bronnenpublicaties moest beginnen, waar hij met zoveel vaardigheid, inzicht en genoegen aan een analyserend overzicht over de geschiedenis van Nederlands-Indië voor de Tweede Wereldoorlog zou kunnen gaan werken. Alleen al voor die offervaardigheid verdient Van der Wal bij voorbaat dank. Daarom hoop ik dat het hem ook nog eens gegeven mag zijn zijn interpretatie van de historische gebeurtenissen en ontwikkelingen, zoals die vastliggen in zijn bronnenpublicaties, in een *magnum opus* te geven. Hoe dit ook zij, het tempo van uitgeven van het team van Van der Wal is verbluffend hoog¹.

Natuurlijk had men - ook in het licht van het respect voor de historische wetenschap - zich geen betere uitvoerder van de gegeven opdracht kunnen wensen dan Van der Wal. De ervaring die hij eerder als bronnenuitgever heeft opgedaan spreekt uit de zorgvuldigheid

1. Inmiddels is ook deel zes verschenen, dat de periode van 29 oktober 1946 tot 5 januari 1947 behandelt.

en deskundigheid waarmee de documenten zijn geselecteerd. Daarbij valt toe te juichen dat de selectie van de documenten niet alleen tot het politieke veld is beperkt, maar dat ook materiaal over randverschijnselen is opgenomen dat sfeer en kleur geeft aan de ontwikkeling van de politieke betrekkingen. Binnen dat ruime raamwerk zijn alle belangrijke stukken opgenomen: notulen van de ministerraad, verslagen van de raad van oorlogvoering, diplomatieke telegrammen en correspondentie, maar ook rapporten en andere documenten die licht werpen op de interne ontwikkelingen in Indonesië, zoals onder andere particuliere brieven. De gevolgde chronologische uitgave werkt prettig en laat zich gemakkelijk vergelijken met de bestaande literatuur en de geboden annotatie is exact en verhelderend. De verwijzing in de noten naar nummers van andere documenten die betrekking hebben op hetzelfde onderwerp werkt bij een dergelijk omvangrijke bronnenpublicatie zeer tijdbesparend. Voor diegenen, die het drama niet als medespelers hebben beleefd, zou het verhelderend zijn indien Van der Wal het toegezegd afsluitend register van zaken en personen vergezeld zou doen gaan van een formeel overzicht van het besluitvormingsproces, en het gewicht van de betrokken besluitvormers daarbinnen, omdat dit op zijn zachtst gezegd uit de documenten nogal chaotisch overkomt. Van der Wal zal hier toe zeker in staat zijn, daar hij *nourri dans le sérail* de medespelers aan Nederlandse en aan Indonesische zijde in vele gevallen persoonlijk zal kennen.

Het zou daarom bijzonder interessant zijn indien Van der Wal te zijner tijd in de gelegenheid zou zijn de reacties van de deelnemers aan het drama te beschrijven en de medespelers vervolgens te confronteren met de rol die zij blijkens de documenten in feite hebben gespeeld. Het lijkt niet onaannemelijk dat sommigen die rol, die zij mogelijk liever vergeten, heroïscher of realistischer zullen voorstellen dan hij in werkelijkheid was. Een dergelijke uitgave zou een zeer belangwekkende bijdrage kunnen zijn tot het genre van de ooggetuigen-geschiedenis. Het zou leerzaam zijn voor contemporaine historici, daar hun vak in Nederland theoretisch en praktisch nog tamelijk in de kinderschoenen staat.

Juist de uitdaging tot apologie of het geven van opening van zaken in egodocumenten en dergelijke door medespelers, de kans op verificatie en reconstructie van het geschiedbeeld, die van een dergelijke bronnenpublicatie kan uitgaan, maakt eigentijdse geschiedenis tot zo een levendige, gevaarlijke maar ook noodzakelijke vorm van geschiedbeoefening². Het beoefenen van eigentijdse geschiedenis is met name nodig waar onverwerkt verleden het heden bedreigt, waar mythevorming het noodzakelijk realisme in waandenkbeelden verstrikt, waar oude en nieuwe emoties opgelopen wonden niet doen helen of waar vreselijke geheimen vermoed worden³. Die opgepote emotionaliteit met betrekking tot de dekolonisatie van Nederlands-Indië bleek weer eens toen de TV-presentator Wigbold en de psycholoog Hueting in navolging van de schokkende beelden uit My Lai het spoor terug trachtten te vinden van Nederlandse gewelddadigheden tijdens de twee politionele acties⁴. Over de positie waarin Nederland tijdens de Nieuw-Guinea affaire gemanoeuvreed is

2. Zie over voor- en nadelen van 'eyewitness history' bijvoorbeeld het aardige artikel van A. Schlesinger jr., 'The Historian as Participant', *Daedalus*, C, ii (1971) 339-358.

3. Deze zuiverende werking van eigentijdse geschiedschrijving lijkt Duitse contemporaine historici in het bijzonder aan te spreken. B. Scheurig, *Einführung in die Zeitgeschichte* (Berlijn, 1970); Fr. Ernst, 'Zeitgeschehen und Geschichtschreibung. Eine Skizze', *Die Welt als Geschichte. Eine Zeitschrift für Universalgeschichte*, XVII (1957) 137-189.

4. J. A. A. van Doorn en W. J. Hendrix, *Ontsporing van geweld. Over het Nederlands)Indische/Indonesisch conflict* (Rotterdam, 1970). Zie ook de drie artikelen van Van Doorn '25 jaar na de soevereiniteitsoverdracht', *NRC/H (4-1, 11-1, 18-1-1975)*.

onder verantwoordelijkheid van oud-minister Luns zullen eveneens opgekropte emoties blijven bestaan.

Voor diegenen die achter de geschiedenis van kolonisatie en dekolonisatie per definitie een aaneenschakeling van vuige praktijken van het moederland veronderstellen, moet de bronnenpublicatie van Van der Wal wel erg ontvullend zijn (tot nu toe)⁵. Dat wil niet zeggen dat de gang van zaken die uit de documenten blijkt niet onthutsend is. Dat is zeker zo, maar het is pas mogelijk een volledig beeld van de gebeurtenissen te krijgen, wanneer op grond van gelijksoortige publicaties over andere aspecten van het buitenlands beleid, een geschiedschrijving over het jongste verleden van Nederland tot stand komt, waarin ook het lopend onderzoek betreffende de parlementaire geschiedenis na de Tweede Wereldoorlog is geïntegreerd. Dan zal blijken of en zo ja in hoeverre Nederland van meet af aan op het verkeerde been is gezet door de wijze waarop 'de consolidatie van het Bestel' heeft plaatsgevonden in wisselwerking met het ruw ontwaken van Nederland in de wereld nadat het een paar eeuwen lang in een zelfgekozen afzijdig hoekje met brave dromen was ingedommeld. De houding van Nederland werd mijns inziens meer bepaald door kneuterige beginselvastheid die niet verder ging dan de eigen neus lang was dan door grootmoedig realisme ten aanzien van de plaats die Nederland in de wereld innam⁶.

De delen die nu besproken worden beslaan vrijwel het gehele tijdvak dat men de 'Britse fase' kan noemen⁷ - een benaming die bij een groot aantal Nederlanders nog steeds gemengde gevoelens zal oproepen. Gewoonlijk wordt de periode bedoeld tussen de wijziging van het geallieerd commandogebied, op 15 augustus 1945, waarbij de bevrijding van Nederlands-Indië (en Java in het bijzonder) een taak werd van het Verenigd Koninkrijk, te weten Mountbatten en het South East Asia Command (SEAC), in plaats van de Verenigde Staten, MacArthur en het South West Pacific Area (SWPA) en het einde van de looptijd van het 'Civil Affairs Agreement' op 30 november 1946. Deze overeenkomst was op 24 augustus 1945 gesloten tussen de Nederlandse en Britse regering.

Wat voegen de publicaties van Van der Wal nu toe aan het geschiedbeeld van de betrokken periode, zoals we dat met name kennen uit de boeken van mr. dr. C. Smit⁸? Aan de grote contouren verandert er eigenlijk niet zoveel. Wel worden bestaande meningen en veronderstellingen door talloze informaties tot in de kleinste details bevestigd, verduidelijkt en aangevuld⁹. Het is onmiskenbaar zo dat de in de publicaties aanwezige feitelijke gege-

5. Zie bijvoorbeeld de kop boven de bespreking van P. van Gastel in *NRCH* (16-11-1972) bij het verschijnen van het tweede deel van de *Officiële bescheiden: 'Ontvullende 'geheimen' over Indonesië'*.

6. Kritische bespiegelingen van deze aard in H. J. A. Hofland, *Tegels lichten of ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam, 1972); Jac. S. Hoek, *Politieke geschiedenis van Nederland. Oorlog en herstel* (Leiden, 1970). Maar ook B. W. Kranenburg, *De hartslag van ons buitenlands beleid. Een studie over de grondslagen van onze onafhankelijkheid in Europa en overzee* (Assen, 1949); S. L. P. van Campen, *The Quest for Security. Some Aspects of Netherlands Foreign Policy, 1945-1950* (Den Haag, 1958); H. N. Boon, *Afscheidsaudientie. Tien studies uit de diplomatieke praktijk* (Rotterdam, 1976).

7. *Survey of International Affairs, 1947-1948* (Londen, 1952) 388: 'With 1946 ended what might be described as the British phase in Indonesia'.

8. C. Smit, *De Indonesische quaestie* (Leiden, 1952); *idem*, *Het akkoord van Linggadjati* (Amsterdam, 1959); *idem*, 'Het begin van de Nederlands-Indonesische onderhandelingen en de besprekingen op de Hoge Veluwe', *Internationale Spectator*, XV (1961) (en de reactie van Drees); *idem*, *De liquidatie van een imperium. Nederland en Indonesië 1945-1962* (Amsterdam, 1962) en onlangs *idem*, *De dekolonisatie van Indonesië* (Groningen, 1976).

9. Ik doel hier op eerdere bronnen en beschrijvende werken, zoals bijvoorbeeld het *Verslag van*

vens veel vergelijkingsmateriaal bieden en zo een kleurrijke en precieze geschiedschrijving mogelijk maken. Dit wordt bijvoorbeeld bewezen door het hoofdstuk over Indië in het ook in andere opzichten boeiende werk van Duynstee en Bosmans over het kabinet Schermerhorn-Drees¹⁰.

Nu we kunnen beschikken over in het buitenland gepubliceerd bronnenmateriaal wordt het gaandeweg ook mogelijk het Nederlands beleid ten aanzien van Indonesië te vergelijken met de politiek en de verantwoordelijkheden van Amerika en het Verenigd Koninkrijk. In dit opzicht is het bijzonder belangwekkend kennis te nemen van de Amerikaanse inzichten en rapportages met betrekking tot het Nederlandse optreden in de Indonesische kwestie¹¹. Temeer, omdat van Nederlandse zijde geschermd is met het natuurlijk onbegrip van de Amerikanen voor de Nederlandse zaak¹². Dat is een voorstelling van zaken, die zeker voor wat betreft de Amerikaanse vertegenwoordigers Foote c.s. te Batavia en Hornbeck, de ambassadeur te Den Haag correctie behoeft. Uit hun rapporten blijkt dikwijls veel begrip voor de Nederlandse positie en beslist waardering voor het vaak ruime standpunt dat Van Mook en Van der Plas innamen. Daarentegen was hun rapportage over het Britse optreden in Nederlands-Indië - of beter het nalaten van optreden - vaak kritisch gestemd. Een zekere kwade trouw bij Britse machthebbers als bijvoorbeeld Litgen. Christison jegens Nederland wordt ook door hen onderkend¹³. Het blijkt ook uit de

de Parlementaire Enquête Commissie (PEC) de delen VIIIA, b en c; Van Mook, De Graaf, Drees (Zestig jaar levenservaring), Gerbrandy, de mémoires van Helfrich, Van Helsdingen en De Kadt; opvattingen van Indonesiërs als Sjahrir, Hatta, Anak Agung en Djajadiningrat; derden als de Amerikaan Wolf als meer recente werken, zoals bijvoorbeeld Het dagboek van Schermerhorn. Geheim verslag van prof. dr. ir. W. Schermerhorn als voorzitter der commissie-generaal voor Nederlands-Indië, 20 september 1946-7 oktober 1947 (Groningen, 1970).

10. F. J. F. M. Duynstee en J. Bosmans, *Het kabinet Schermerhorn-Drees, 24 juni 1945-3 juli 1946* (Assen-Amsterdam, 1977). Het hoofdstuk over Indië (571-672) is in grote mate gebaseerd op de eerste vier delen van de hier besproken bronnenuitgave van Van der Wal. Maar ook de aardige schets over dr. J. H. A. Logemann in de serie Korte biografieën van de 'Dramates personae' in Smit's *Dekolonisatie*, is vooral op deze bronnenuitgave gebaseerd. Ook Von der Dunk heeft duidelijk dankbaar gebruik gemaakt van deze uitgave voor recente beschouwingen over de Indonesische kwestie, waarbij hij zich vooral gericht heeft op het klimaat in Nederland: H. W. von der Dunk, 'Bevrijd Nederland en de Indonesische kwestie', *Groniek*, XL (november 1975) 2-15, 19.

11. Zie voor de betrokken periode: *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1945*, VI, 1158, *ibidem*, 1946, VIII, 787-860. Over Australische oogmerken Chr. Thorne, 'Engeland, Australië en Nederlands Oost-Indië 1941-1945', *Internationale Spectator*, XXIX (1975) 493-505; H. Adil, *Australia's Relations with Indonesia 1945-1962* (diss. Leiden, 1973). Het is te hopen dat het volgende deel van de biografie van Bullock over Bevin ook enige informatie bevat over de visie van de Labour-regering van Attlee op de Indonesische kwestie.

12. Deze gedachte speelde onder andere een rol bij de stilzwijgende keuze die de regering te Londen al gemaakt had voor het Verenigd Koninkrijk als de toekomstige bevrijders van Nederlands-Indië, zie Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 577; Hoek, *Politieke geschiedenis van Nederland*, 95, 97-98 en voor de latere mening dat de Amerikaanse opinie wel anders zou zijn, indien de Nederlandse voorlichting maar voldoende zou kunnen doordringen in de Verenigde Staten, zie Von der Dunk, 'Bevrijd Nederland', 12.

13. Zie onder andere Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 16, 182, 183, 209, III 40, 168, IV 153 (noot 4!), 254. Een kostelijk stuk met een mengeling van realisme en misrekeningen vormen de overwegingen van Van Bijlandt. Het is in ieder geval een verademing omdat de Nederlands-Indische kwestie eens van een mondiaal standpunt wordt bekeken, *ibidem*, V, 19; *FRUS, 1946*, VIII, 791, 792, 793, 801!, 839-840. Daarentegen heeft het er veel van dat van Nederlandse zijde niet

felle rapportage over Sumatra, waarin gemeld werd dat het Verenigd Koninkrijk bezig was Sumatra los te weken uit het Nederlands koloniaal bezit ten gunste van eigen imperialistische doeleinden. Uit deze bronnenpublicaties blijkt dat die bezorgdheid niet helemaal tot de Nederlanders doordrong¹⁴.

De Amerikanen zouden eerder kunnen stellen dat Nederland weinig oog had voor de wereldwijde verplichtingen die de Tweede Wereldoorlog de Verenigde Staten oplegde en voor de gevoeligheden in het door de Verenigde Staten voorgestane beleid. De Indonesische kwestie stond voor de Verenigde Staten van meet af aan op één lijn met de situatie in Griekenland en Iran¹⁵. Dat de Verenigde Staten zich in de Verenigde Naties en voor het wereldforum geen extra verklaringen ter ondersteuning van het Nederlandse beleid ten aanzien van Indië konden permitteren daar dit in strijd was met de antikolonialistische overtuiging van de Amerikanen, ging er bij het vroeger zo keurig neutrale landje maar slecht in¹⁶.

Door de bank genomen mag het de Verenigde Staten niet kwalijk genomen worden dat het Nederland hield aan zijn intenties, neergelegd in de radiorede van koningin Wilhelmina voor radio-Oranje op 6 december 1942. Zeker niet als het waar is dat deze rede mede als *lip-service* aan het Amerikaanse verlangen naar dekolonisatie bedoeld was. Bovendien werd na de oorlog aan de Verenigde Staten verzekerd dat Nederland er oprecht naar streefde zijn koloniale positie te liquideren¹⁷. Het is eigenlijk tragi-komisch te lezen hoe de Verenigde Staten zware verwijten te horen kregen van de Philippijnse(!) "vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties - de wat opgewonden generaal Romulo - over hun pro-koloniale houding ten aanzien van Nederland¹⁸. Natuurlijk werd die houding van de Verenigde Staten ook ingegeven door eigenbelang: de zorg om aanvoer van grondstoffen, de olie-installaties en dergelijke. Binnen de begrenzing van hun mogelijkheden lijkt de houding van de beleidvoerders en vertegenwoordigers van de Verenigde Staten tegenover Nederland niet onwelwillend en zij waren bereid - met name van Van Mook - aan te nemen dat Nederland een beleid voerde dat tenslotte zou resulteren in een aanvaardbare ontvoogding

steeds naar optimale informatie van de Verenigde Staten is gestreefd, vergelijk Van der Wal, *Officiële bescheiden*, III, no. 148, 183, 234.

14. *FRUS, 1946*, VIII, 832-833; Van der Wal, *Officiële bescheiden*, IV, no. 153, 174, 254.

15. Zie J. L. Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947* (New York, Londen, 1972) met name 1-31; *FRUS, 1946*, I, 9, 15, 18. En onder andere ten aanzien van de toenemende spanning met de Sovjet Unie, *ibidem*, VIII, 842; vergelijk Van der Wal, *Officiële bescheiden*, IV, no. 254 (499 noot 2) en *FRUS, 1946*, I, 1149, 1156. Dat de Indonesische kwestie de Nederlandse positie in de Verenigde Naties wel geschaad heeft, blijkt ook uit deze Amerikaanse bron, vgl. *FRUS, 1946*, I, 147, 157, 234, 235, 239, 241, 244, 1347.

16. Onder andere Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 217, II, 200, III, 168. Vgl. *FRUS, 1946*, VIII, 813, 855, 856.

17. Van der Wal, *Officiële bescheiden*, V, no. 100 (in het bijzonder 238, noot 1). Voor de Amerikaanse interpretatie van de rede van 6 december 1942 zie bijvoorbeeld Hoek, *Politieke geschiedenis van Nederland*, 85 en de ambivalentie ervan, zie Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 573 en Von der Dunk, 'Bevrijd Nederland', 4, 5. Opgemerkt kan worden dat het State Department zich zelfs inzette om anti-Nederlandse politieke acties te voorkomen, zoals door tijdig ingrijpen in het House, *FRUS, 1946*, VIII, 822.

18. *FRUS, 1947*, VI, 890 vlg.

19. *FRUS, 1946*, VIII, 813, waarmee de mening van Hoek over de Amerikaanse houding gedurende de oorlog bevestigd wordt - zelfs zo - dat weinig van het door hem veronderstelde opgewekte wantrouwen blijkt, Hoek, *Politieke geschiedenis van Nederland*, 97.

van Indonesië¹⁹. Zij stimuleerden dit beleid en groot was dan ook hun opluchting over de late Nederlandse verklaring van 10 februari 1946²⁰.

Daarentegen wordt bevestigd dat het Britse optreden in Indonesië gedurende de 'Britse fase' in vele gevallen onwelwillend is geweest ten opzichte van Nederland. De Britten ter plaatse hadden zeker geen hoge hoed op van het militaire inzicht en kunnen noch van de politieke takt van de Nederlanders, maar dat is zeker niet voldoende om de af en toe gesignaleerde openlijke vijandigheid te verklaren. Wel zijn er aanwijzingen dat de Britse verbindingslijnen ernstig gestoord waren. Er blijkt nogal eens een communicatiestoornis te zijn tussen de Britse vertegenwoordigers in Batavia en het hoofdkwartier van Mountbatten, tussen Mountbatten en de Britse regering en tussen de leden van de Britse regering onderling. Reden voor veel ophelderingsexpedities van de Nederlandse regering bij de Britse, vrijwel vanaf het moment dat Christison in Batavia aan land stapte, hoewel het kwaad zeker niet alleen in hem stak. Duynstee en Bosmans hebben deze gang van zaken, daarbij overvloedig puttend uit de *Officiële bescheiden*, goed uit de doeken gedaan. Op dit punt spreken de bronnen die ons nu ter beschikking staan elkaar niet tegen²¹.

De vraag welke mogelijkheden de Britten intern en extern hadden verdient overigens zeker nadere bespreking. Het is Nederland - en de pers met name - ontgaan hoe krampachtig de Britten toen al de facade van hun wereldmacht overeind moesten houden, hoe uitgewoond het huis daarachter was en hoe weinig nog maar van het Verenigd Koninkrijk verwacht mocht worden, ook in Europa. De problemen met de ELAS, het nationale volksbevrijdingsleger in Griekenland, de eierdans rond de koloniale problematiek in India, Birma, Maleisië, Indochina en het gebrek aan machtsmiddelen, waardoor de Britten in Nederlands-Indië ofwel te laat aanwezig waren, ofwel met te weinig manschappen ofwel in een verkeerde verschijningsvorm (Ghurka's!), zijn daar slechts symptomen van²². De discrepantie tussen de droom van de Labour-regering over de opbouw van de socialistische heilstaat en de werkelijkheid van Engeland's financiële en economische situatie heeft het Britse onvermogen alleen maar schrijnender gemaakt²³. Het is in dat licht niet

20. Van der Wal, *Officiële bescheiden*, III, no. 155, 159, 163, 164, 167, 168, 174, 176, 177, 179!, 186, 187.

21. De gesignaleerde opluchting van Van Mook bij het vertrek van Christison - en de gelijktijdige schoonmaak in eigen huis (met betrekking tot het militaire opperbevel, *ibidem*, I, no. 56, III, 138 (III)) - is dan ook niet van lange duur geweest (*FRUS, 1946*, VIII, 804); te denken valt bijvoorbeeld aan het latere optreden (juni 1946) van MacKereth. En Foote rapporteerde Sjahrir 'usually surrounded by shrewd types British officers who do not hesitate to offer their opinions' (30 juli 1946) vgl. *FRUS, 1946*, VIII, 839-840, zie ook 832 en 836.

22. Zie onder andere Van der Wal, *Officiële bescheiden*, no. 92, 114, 122, 142, 145, 164, 172 etc; Von der Dunk, 'Bevrijd Nederland', 6-8.

23. Deze motivering treft men onder andere aan in het recente A. Shlaim, K. Sainsbury en P. Hones, *British Foreign Secretaries since 1945* (Londen, 1977). Vgl. M. R. Gordon, *Conflict and Consensus in Labour's Foreign Policy, 1914-1965* (Stanford, 1969). Onthullend is ook het zeer uitgebreide Britse standpunt dat het Verenigd Koninkrijk in juni 1947 aan de Amerikaanse regering overhandigde inzake 'Empire defense, Bevin's position... and on various phases of the economic situation'. Ten aanzien van Indonesië wordt - dus na het akkoord van Linggadjati - opgemerkt: 'Britain has all along sought to effect a harmonious and just settlement of conflicting Dutch-Indonesian differences and aspirations... The British ardently desire peace and understanding between the Dutch Indonesians because they regard these as conditions precedent to the maximum rehabilitation of Indonesian trade and industry in which they have a substantial stake... It is to be stressed that British interests in Indonesia are overwhelmingly economic in character and not influenced by imperial considerations'. Hierbij wordt gememoreerd dat het Verenigd Koninkrijk

onbegrijpelijk dat de Britten hardnekkig vasthielden aan hun beperkte taakstelling in Indonesië (het ontwapenen en afvoeren van de Japanners naast het bevrijden en beschermen van geïnterneerden en krijgsgevangenen) en als onveranderlijk uitgangspunt hadden 'geen enkel Britsche soldaat te mogen gebruiken tot het herstel van het Nederlandsch gezag'²⁴, dat zij weigerden de Republiek Indonesia in een proclamatie te verbieden²⁵, dat zij zelfs de Japanse troepen en even later ook controleerbare militaire eenheden van de Republiek Indonesia moesten gebruiken voor een minimale uitvoering van hun zeer beperkte taak. Dit verklaart ook de korzeligheid en het ongeduld van Britse zijde, waarmee men de 'wereldvreemdheid', het legalisme, en de moralistische hoogstandjes - de hele bizarre vertoning over het wel of niet of half praten met 'collaborateurs' als Soekarno - in de Nederlandse aanpak beschouwde²⁶. De Britten meenden dat zij daarom het recht hadden af en toe een voorzetje of een duwtje te geven aan de Nederlanders in wat zij als de goede richting zagen. In hoeverre die richting voor de Nederlanders te cynisch was om zich die zelfs maar te kunnen voorstellen, verdient nader onderzoek. Er zijn aanwijzingen dat de Britten zo snel mogelijk een akkoord wilden sluiten om daarna het Nederlandse politieke ingrijpen te rechtvaardigen (uiteeraard na het vertrek van de Britten) en dat zij het ontwerpakkoord dat Sjahrir en Van Mook ontworpen hadden eigenlijk onbegrijpelijk liberaal vonden²⁷.

Hoe meer men zich verdiept in de vraag over welke mogelijkheden de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk konden beschikken en over welke niet, des te stilliger lijkt de conclusie dat het gekerm aan Nederlandse zijde over het tekort aan Britse steun ten gunste van de Nederlandse positie in Indonesië volledig is terug te voeren op de door de Nederlanders gemaakte keuze voor het verzwakte Groot-Brittannië. Men verwachtte van de Britten meer begrip voor de Nederlandse koloniale positie dan van de Amerikanen. In feite is daarom ook het protest uitgebleven over de wijziging van het geallieerde commando. De licht verwijtende toon van de Parlementaire Enquête Commissie had op dit punt achteraf gezien misschien wel scherper mogen zijn²⁸.

voor £ 50 miljoen investeringen in Indonesië heeft, dat dit land belangrijk is als leverancier van bepaalde schaarse grondstoffen, en dat de economische welvaart van Maleisië ten nauwste verbonden is met Indonesië. Vergelijk *FRUS*, 1947, I, 756, 757.

24. Mededeling van Van der Plas over de opstelling van Mountbatten in Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 133.

25. *Ibidem*, no. 66, 67, 69, 70, 98, 110, 113, 191, 121 en de incidenten met verklaringen van Lawson en Christison no. 114.

26. Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 579-593, 597-610.

27. Zie bijvoorbeeld het geheime telegram van de Amerikaanse zaakgelastigde Galtman in Engeland op 25 september 1946 aan het State Department (*FRUS*, 1946, VIII, 845: '... b. In substance, British feel on basis of confidential Netherlands disclosure of plans that Netherlands will go too far in self-govt concessions to Indonesians. FonOff officials state categorically that if it were a British problem, British would not make substantial concessions equal to those they have grounds to believe Netherlands intends; c. British interest would dictate greater formal and smaller substantial concessions, but problem is Netherlands one, delicate and explosive, and FonOff is convinced that British representatives have scrupulously avoided involvement'. Ook *ibidem*, 792-796 en 819 over onderhoud Loudon op State Department.

28. Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 16 (noot 1), 17, 20, 23 (met name 40) 68, 80, 106 (met name 178, Meynen) enz.; *PEC*, Villa, 484-523, met name 514, 517 en 522; Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 662 (noot 18), die als hun oordeel geven: 'Inmiddels staat vast dat de Nederlandse regering de kwestie van bevelsovergang teveel op haar beloop heeft gelaten' (576). Het verband met de voorgeschiedenis is duidelijk aangetoond door Hoek, *Politieke ge-*

De later aangevoerde verontschuldiging dat de snelle capitulatie van Japan de Nederlandse regering overvallen had en dat in het daarop volgende hiaat tussen de Japanse capitulatie en de Britse landing op Java het gezagsvacuüm de vroedvrouw was geweest van de revolutionaire situatie waarin een 'gaaf herstel' van het Nederlands gezag tot de onmogelijkheden ging behoren, verbleken tegenover het kardinale feit dat Nederland op het verkeerde paard heeft gewed²⁹. De keuze voor Groot-Brittannië heeft er toe geleid dat alleen de illusie van het herstel van het Nederlandse gezag gevoed werd en dat het ontwaken in de realiteit nodeloos werd uitgesteld. Het vermoeden wordt ook steeds groter dat het de Nederlandse regering ontschoten was dat haar beleid tegenover de Indonesische nationalististen - of het nu coöperatief gezinden waren of niet - volgens insiders al jaren te kort schoot³⁰. Achteraf lijkt het van die nationalististen zeer realistisch dat zij van Nederland weinig of geen oprechte bereidheid verwachtten om de koloniale banden met Nederlands-Indië lossen te maken en zo nodig te verbreken. In ieder geval getuigen de overpeinzingen van bijvoorbeeld Sjahrir in 1936 over de internationale positie van Nederland in een snel veranderende wereld van heel wat meer realiteitszin dan de in die tijd gangbare meningen in Nederland³¹. Men moet dan ook wel concluderen dat de nationalististen nog maar weinig verwachtingen koesterden. De befaamde koninklijke radiorede van 1942, die op verschillende wijzen geïnterpreteerd kan worden, veranderde daar maar weinig aan en waarschijnlijk helemaal niets³². Ook ten aanzien van de unie-constructies die Nederland naief en te laat op tafel legde en waarbij het trouwhartig de Franse en Britse voorbeelden navolde, moet geconstateerd worden dat Nederland even vergat dat het internationaal

schiedenis van Nederland (onder andere p. 87), die dan ook heel weinig heel laat van Gerbrandy's uitspraak dat de Nederlanders ten zeerste verbaasd waren (in diens boek *Indonesia* (Londen, 1950) 95, 96).

29. Dat de doelstelling 'gaaf herstel' niet alleen bij gouverneur-generaal Van Starckenborgh-Stachouwer leefde, die tenslotte tot zijn ontslag leidde of bij de Stichting Rijkseenheid van Gerritson blijkt wel uit de besprekingen in de ministerraad, zie bijvoorbeeld Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 121. Ook in andere communicaties duikt het bijvoeglijk naamwoord 'gaaf' in deze zin nog wel eens op (zie ook no. 131). Over het ontslag van Van Starckenborgh, zie *ibidem*, I, no. 158, 166, 167 (vooral 323, 324), Vergelijk Smit, *Dekolonisatie*, 77-79.

30. Hierover in het bijzonder J. A. Jonkman, *Het oude Nederlands-Indië, Mémoires van mr. J. A. Jonkman* (Assen-Amsterdam, 1971). Daarbij moet nog in aanmerking worden genomen dat Jonkman mild en terughoudend oordeelt en ook de neiging heeft zich tamelijk formeel-juridisch op te stellen. Zie ook S. Sjahrir, *Out of Exile* (New York, 1949) en *idem*, 'Nationalism in Indonesia', *The World Today* (febr. 1948). Zie daarentegen het Bommel-Jonge Vriend gesprek tussen Schermerhorn en Sjahrir in Schermerhorn, *Dagboek*, I, 22. Ondanks de grote communicatiestoornis werden de Nederlandse autoriteiten ook vanuit Nederlands-Indië bezworen met de veranderde situatie rekening te houden, zie bijvoorbeeld Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 132 (vergelijk no. 167).

31. Zie de overpeinzingen van Sjahrir geciteerd in Hofland, *Tegels lichten*, 21, 22. Aardig voor het Soekarno-syndroom in 1945 is de observatie: 'Hoe langer hoe meer zal blijken, dat het juist de regering is, die hier een revolutionaire situatie schept met haar politiek agressieve wijze van werken, waardoor ze diepe lagen van de bevolking doordrenkt en dat op een wijze die heel wat gevaarlijker voor haar zal blijken te zijn dan het bestaan van honderden Soekarno's en Hatta's'. Op de 'Hooge Veluwe' stelde men nog de vraag of Soekarno groot genoeg zou zijn heen te gaan, als hij zou beseffen dat al het heil dat de Nederlandse regering bereid was aan Indonesië te verstrekken op het Nederlands Soekarno-syndroom zou stranden. Zie Van der Wal, *Officiële bescheiden*, V, no. 62, 160 en IV, no. 80.

32. Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 571-574; Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 22, 24, 43.

gezien een ander soortelijk gewicht had dan Frankrijk of Engeland³³. Nam de geschiedenis hier wraak op Nederland voor haar eeuwenlange rol van schone slaapster en hoopte Nederland na de Tweede Wereldoorlog nog steeds dat het echt wakker gekust zou worden door de lang verhoopte prins? Men kwam van een koude kermis thuis! Bizarre, laat-imperialistische vertoningen als de 'conferentie' van de Hoge Veluwe waren niet meer dan episodisch in het pijnlijk proces van ontwaken³⁴. Het heeft dan ook nauwelijks zin om achteruit te kijken en iets te mompelen over 'gemiste kansen'.

Er is wel opgemerkt dat het - althans voor de geschiedschrijving - belangwekkender en juister zou zijn indien de historici de 'vermeden rampen' zouden beschrijven in stede van de 'gemiste kansen'. Nu zijn Nederland weinig rampen bespaard gebleven. Uit de publicatie van Van der Wal blijkt opnieuw dat zo er rampen zijn omzeild dat vooral te danken is aan de voor Nederlandse begrippen ongewoon doortastende ambtenaren van het Nederlands-Indisch bestuursapparaat: Van Mook, Van der Plas, Koets om er maar enkelen te noemen in de confrontatie met de Indonesiërs; Logemann en Jonkman in de confrontatie met de andere kabinetsleden en het parlement. Het kan een interessante, maar niet blij-stemmende onderneming zijn in de toekomst eens uit te zoeken in hoeverre hun grote capaciteiten en realistische opvattingen over de goede ontwikkeling van de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië (vanuit de Stuw-periode) juist negatief hebben ingewerkt op de Nederlandse politici. Dezen hebben de af en toe noodzakelijke snelle besluiten van Van Mook, die als even zo vele *faits accomplis* op hen af kwamen en waardoor zij zich binnen de Nederlandse politieke verhoudingen voor het blok gezet voelden, waarschijnlijk met een zeker wantrouwen gevolgd³⁵. Toch hebben Van Mook, Logemann c.s. niet anders kunnen handelen, omdat wat er in de Nederlandse positie te veranderen viel ten aanzien van het Indonesisch nationalisme: Soekarno, de federatieve gedachte, graden van aanhechting tussen Nederland en Indonesië, de internationale mogelijkheden en 'waarderung' voor Nederland, etc. een reeks glijdende schalen moest doorlopen: eigen heroriëntatie, het kabinet (en de koningin!), het parlement, de partijen en hun bestuurders, de belangengroepen³⁶, het Nederlandse volk en de pers³⁷. Smit ziet het als een blijvend

33. *Ibidem*, no. 211, 216, 223; Hofland, *Tegels lichten*, 22, 32; Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 613, 614, 645; *FRUS*, 1946, VIII, 818.

34. Van der Wal, *Officiële bescheiden*, V, 44, 45, 46, 47, 48, 58, 59, 62, 64. Zie Smit, *Liquidatie*, 32-36 en *idem*, *Dekolonisatie*, 15. Overigens blijkt uit de bronnenpublicatie dat Schermerhorn het toch wel onjuist heeft voorgesteld dat het niet ontvangen tekeningsmandaat voor de Indonesische delegatie op de Hoge Veluwe van groot belang is geweest, Schermerhorn, 'Wat, wie en waar brak het koninkrijk?', *Vrij Nederland* (21 mei 1949). Want Logemann 'onderschrijft de zienswijze van den Minister-President en wijst er op dat men ook van Nederlandsche zijde niet bindend kan preciseren. Het gaat thans om een *wederzijdsche oriëntatie* van de mogelijkheden tot discussie in de beide 'kampen' onderling'. Van der Wal, *Officiële bescheiden*, V, no. 59 (153).

35. *Ibidem*, I, 326; Smit, *Dekolonisatie*, 58, 59; Hoek, *Politieke geschiedenis van Nederland*, 70, 94.

36. Een van de ontvucherende feiten voor sommige theoretici van kolonisatie en dekolonisatie is de constatering van Von der Dunk, 'Bevrijd Nederland', 10 over de pressiegroep uit het bedrijfsleven: '... juist in de ondernemers- en zakenwereld kwam men al vrij snel in de loop van 1946 tot het (standpunt), dat erkenning van de R. I. en een soepele aanpassing voor het zakenleven de beste vooruitzichten boden. Het economisch motief werd dus niet daar gehanteerd, waar men economisch dacht'.

37. Die heroriëntatie wordt geïllustreerd door de inschatting van de nationalistische kracht voordat en nadat men in Nederlands-Indië aankwam (bij Van der Plas en Van Mook). Zie bijvoorbeeld Spit aan Van Mook op 26 september 1945 in Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 100 en daar-

fase-verschil. En natuurlijk heeft Van Mook ook fouten gemaakt door zijn karakter, zijn snel schommelende beoordeling van de kracht van de Republiek Indonesia en van de haalbaarheid van bepaalde standpunten in de onderhandelingen. Hij onderschatte de bereidheid van de Republiek Indonesia om het voordeel van de guerilla op te geven terwijl hij anderzijds steeds minder ging geloven in een oplossing zonder politionele actie. Hij stelde een federatieve oplossing voor en poogde een wig te drijven tussen coöperatieven en extremisten. Maar de grootste fout van Van Mook was zijn gebrek aan inzicht en intuïtie ten aanzien van de invloed van de Nederlandse binnenlandse politieke situatie op het beleid ten aanzien van Indië³⁸. Het Nederlandse partijpolitieke bestel in herstel kon zijn rassen schreden op het internationale vlak slechts volgen met het scheppen van ongewenste en ongewilde kansen op een hernieuwde breuk. In het opgeklopte sfeertje van onmogelijke eenheid, vrees voor het 'gezagsvacuum', restauratie van het partijpolitieke stelsel, en wensdromen over een bepaalde vernieuwing van het maatschappelijk leven, paste de tactiek en de strategie van Van Mook slecht. Maar desondanks is de verbittering die Smit bij Van Mook geconstateerd heeft even begrijpelijk als treurig. Nederland had niet achter mogen blijven bij de internationale en Indonesische waardering voor de grote capaciteiten van Van Mook en voor diens geweldige inzet om deze kwestie op te lossen³⁹. In het jongste boek van Smit lezen we hoe Nederland Van Mook liet gaan:

Nadat Van Mook een functie had aanvaard bij het secretariaat der Verenigde Naties, had hij zulks meegedeeld aan Drees. Deze had enthousiast gereageerd: Mijnheer Van Mook, dat is echt iets voor U. Je zag hem aan, [aldus Van Mook], dat hij verlicht adem haalde bij de gedachte over mij geen zorg meer te hebben⁴⁰.

De verstrengeling van Nederlandse binnenlandse partij-politieke overwegingen met het gevoerde beleid ten aanzien van Indonesië is een fascinerend onderwerp. Dit verband spreekt ook uit de notulen van de ministerraad die Van der Wal in zijn documentenuitgave heeft opgenomen. Dit aspect verdient een zeer gedegen onderzoek, omdat het mijns inziens veel kan zeggen over de wording, volgens sommigen verwording, van het Nederlandse politieke leven na 1945. Tot nu toe moeten we het hoofdzakelijk meer doen met bijtende losse opmerkingen dan met resultaten van gedegen onderzoek. Daarvoor zal de bestudering van de parlementaire geschiedenis in Nederland ook verder gevorderd moeten zijn en vooral de geschiedenis van de politieke partijen. Uitgangspunten zijn er voldoende: het gedrag van het parlement bij verschillende debatten, zoals bij het debat over de internationaal slecht gevallen motie van Van Poll tot uitzending van een parlementaire commissie naar Indonesië om ter plaatse het beleid van Van Mook te beoordelen, de electorale afweging voor de verkiezingen in mei 1946, de wens van PVDA en KVP te blijven regeren, de angst van de KVP 'antinationaal' over te komen ('De week der Schande' van Romme), de vrees bij de PVDA dat het verloren gaan van Nederlands-Indië een grote

tegen no. 49. Het meest dramatisch wordt dat geïllustreerd door het besef dat men toch niet om Soekarno als gesprekspartner heen zou kunnen. De desavouering van Van Mook (dankzij het gezond verstand van koningin Wilhelmina is erger voorkomen) is geen hoogtepunt van fris bestuurlijk handelen in bevrijd Nederland. *Ibidem*, no. 238 en 302; Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 597-601, 654; Smit, *Dekolonisatie* (portret van Logemann) met name 83.

38. *FRUS, 1946*, VIII, 839; Smit, *Dekolonisatie* (portret van Van Mook) 58, 62, 63; Von der Dunk, 'Bevrijd Nederland', 9, 13, 14; Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 593, 597-601, 619.

39. *FRUS, 1946*, VIII, 801, 837.

40. Smit, *Dekolonisatie*, 72.

verarming zou betekenen en gepaard zou gaan met het opgeven van mooie socialistische plannen (berekening van Derksen en Tinbergen) en een dreigende scheuring in de partij⁴¹.

Zo verdient ook de wijze waarop de pers gereageerd heeft en waarom een gedegen onderzoek. Daarbij zou ook aan de orde moeten komen waarom de regering zelf de voorlichting niet ter hand genomen heeft. Natuurlijk was er, zeker in het begin, een gebrekkige communicatie, maar naar verhouding was de regering het best geïnformeerd⁴². Door het uitblijven van enige actie van de regering op dit punt is zij de evangene geworden van een zeer onevenwichtige 'openbare mening' en van een mengeling van indianen-verhalen en de vrees zich in de Staten-Generaal aan koud water te branden. Een dergelijk klimaat is meestal niet het meest gezonde om staatsmanskunst te doen gedijen. Vooralnog is het raadselachtig waarom de regering niet meer leiding heeft gegeven aan de nieuwsvoorziening, zeker toen de kloof tussen noodzakelijke stappen 'in het veld' en de handelingen in de Staten-Generaal en de commentaren in de pers steeds groter werd, waardoor de speelruimte van de regering lelijk in het gedrang kwam. De bewering van Hofland, dat de regering in dit opzicht erg veel voordeel gehad zou hebben van het 'kapitaliseren op onwetendheid', lijkt mij derhalve niet juist. Het lijkt wel of de regering de kamerdebatten van oktober 1945, januari 1946 en mei 1946, waarin werd besloten tot uitzending van de Parlementaire Commissie Nederlands-Indië en vervolgens werd beraadslaagd over het onnauwkeurig verslag van die commissie, bijna fatalistisch onderging⁴³. Internationaal was de schade niet gering:

The three weeks' lull in Batavia shattered yesterday with news States General sending committee to investigate Van Mook's conduct of NEI affairs. British military alarmed and regard move as error, delaying if not killing hopes of Dutch-Indo compromise, weakening Sjahrir's and other moderates' position and strengthening hands extremists. ... As delay continues Sjahrir becoming nervous, Soekarno more fiery, and extremists of east and central Java more threatening in regards safety of thousands internees, chiefly women, children who cannot be rescued and who may be butchered if rescue attempted⁴⁴.

Het lezen van de uitgave van de *Officiële bescheiden* van Van der Wal in vergelijking met buitenlandse documentatie en secundaire literatuur leidt van de ene vraag naar de andere, van de ene verbazing naar de andere. Het ziet er naar uit dat de verwondering, die het begin van alle weten is, nog lang zal blijven, want daarvoor biedt de bronnenuitgave van

41. Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 619-629, 644, 615-656; Von der Dunk, 'Bevrijd Nederland', 9, 13, 14; Hofland, *Tegels lichten*, 18, 25-27; Smit, *Liquidatie*, 32, 34, 35; J. L. Heldring, 'Toen principes de politiek regeerden', *NRC/H* (10 jan. 1975); *idem*, 'De PvdA, Indonesië en jonge Colijntjes', *NRC/H* (28 jan. 1975) (met een ingezonden reactie van mr. J. A. W. Burger op 15 jan. 1975); ook Van der Wal, *Officiële bescheiden*, II, no. 180, 188.

42. Von der Dunk, 'Bevrijd Nederland', 7. Buiten de regelmatige politieke overzichten ook die van privé personen, zie bijvoorbeeld Van der Wal, *Officiële bescheiden*, I, no. 132, III, no. 181.

43. In de ministerraad concludeerde Schermerhorn nogal lam dat de Indonesische kwestie 'voor het Nederlandse volk wel bijzonder moeilijk te verwerken zal zijn', *ibidem*, III, no. 26. Zie ook *ibidem*, no. 159, 160, 161 en 134 en voor de evaluatie van het verslag van de PNCI: *ibidem*, IV, no. 83, 100, 107, 125 (Van Roijen zag gelijkenis met het propagandawerk van Max Blokzijl!), 126 en 128; Hofland, *Tegels lichten*, 23, 26.

44. De reactie in Britse en Indonesische kring was niet gering, zoals blijkt uit een geheim telegram dat via Acheson van Foote bij Hornbeck belandde (24 januari 1946), *FRUS*, 1946, V m, 801. Zie ook Duynstee en Bosmans, *Kabinet Schermerhorn-Drees*, 623, 624.

Van der Wal rijke stof. Te rijk om in een z0 luchtige hap en een snap die hier is gegeven, maar enigszins tot zijn recht te komen. Historisch Nederland zal aan de verwerking ruim-schoots emplooi en genoeg kunnen beleven. Het is essentieel materiaal.

Daarom zij Van der Wal en zijn team veel succes toegewenst bij de bewerking van de volgende delen die de weg naar Lingadjatti zullen bedocumenteren en vervolgens de gids-functie zullen belichten van de commissie-generaal onder leiding van Schermerhorn voor het parlementaire kabinet Beel met Jonkman als vervanger van Logemann in de rol van stuwende motor als minister van Overzeese Gebiedsdelen.

Recensies

C. G. van Leeuwen, *Denkbeelden van een vliesridder: de 'Instruction d'un jeune Prince' van Guillebert van Lannoy* (Academisch proefschrift Vrije Universiteit te Amsterdam; Amsterdam: Academische Pers, 1975, xxx + 244 blz., offset).

Messire Guillebert de Lannoy (1386-1462), heer van Villerval, raadsheer-kamerling van de hertog van Bourgondië, is vooral bekend wegens de opmerkelijke reisverslagen die hij heeft nagelaten. Hij is driemaal in de Levant geweest (tweemaal in verband met de kruistochtplannen van Philips de Goede) en voorts zowat overal in de christelijke wereld en haar randgebieden, van Granada tot Nowgorod en van Ierland tot de Krim, als krijgsman of als gezant, als pelgrim of eenvoudig 'pour veoir monde'. Maar zijn *Oeuvres*, in 1878 door Ch. Potvin uitgegeven¹, vertonen hem niet alleen in de hoedanigheden van 'voyageur' en 'diplomate', óók in die van 'moraliste'. Zulks op grond van twee geschriften die vroeger 'wel op naam van Georges Chastellain zijn geplaatst'², doch die Potvin voor hem heeft opgevorderd: de anonyme *Enseignements paternels* en de *Instruction d'un jeune prince à se bien gouverner envers Dieu et le monde*, die inderdaad bedektelijk in zijn richting schijnt te wijzen.

Deze *Instruction* doet zich voor als de vertaling uit het 'alemant' van een oud manuscript dat toevallig ergens in Noorwegen zou zijn ontdekt. De proloog presenteert als auteur een wijs en rechtschapen ridder uit de dertiende eeuw, Foliant de Ional geheten, die drie generaties van Noorse koningen had gediend: een voortreffelijke grootvader, een ontspoorde, maar in extremis berouwvolle, vader en een veelbelovende zoon, die, volgens zijns vaders laatste wens, door Foliant's 'ensengnemens et doctrines' op het rechte pad moest worden gehouden. Dan volgen deze 'doctrines', die handelen over de vorst, zijn raadsliden en ambtenaren, over oorlog, financiën en ridderschap. Hier en daar vertonen zij opvallende overeenkomsten met andere, min of meer contemporaine, politiek-didactische vertogen, maar die relaties zijn verre van doorzichtig³. Een schrijftuur waarmee al Potvin

1. Ch. Potvin, ed., *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste* (Leuven, 1878).

2. En ook nog onlangs door R. Vaughan, *Charles the Bold* (Londen, 1973) 164. Het was nauwelijks nodig om, zoals dr. Van Leeuwen heeft gedaan (xv vlg.), veel aandacht te schenken aan een zonderling beredeneerde overeenkomstige mening van F. Lyna (1928), waarvan deze zelf blijkbaar rap is teruggekomen: C. Caspar en F. Lyna, *Philippe le Bon et ses beaux livres* (Brussel, 1944) 17 en bij pl. XII.

3. Vgl. G. Doutrepont, *La littérature française à la cour des ducs de Bourgogne* (Parijs, 1909) 314 vlg., met diens waarschuwing tegen de gevaren van het 'jeu des rapprochements' (318), en Ch. Can-